

HANGİ OKSİDANTALİZM?

İlhan KUTLUER*

Avrupa'nın İslâm hakkında Ortaçağ'dan beri canlı ilgilere sahip olduğunu biliyoruz. İslâm'ın bu çağdaki yükselişini kendi geleceği için bir tehdit olarak algılayan Hıristiyan dünyanın İslâm hakkında oldukça çarpık imajlar ürettiğini de... Bunların politik sonuçlarının önce ardı ardına gelen Haçlı seferleri, daha sonra Reconquista olarak anılan Müslüman Endülüs Medeniyetinin çökertilmesi ve nihayet Avrupa'nın dinî ve politik hayatını derinden etkileyen Osmanlı gücüyle baş etme sorunu şeklinde tecelli ettiği de bilinen bir gerçektir. Ortaçağ Avrupa'sı ve Hıristiyanlık için dış tehdit açıkça ve yalnızca İslâm gerçeği idi ve Hıristiyan dünyanın gösterdiği tepki ve geliştirdiği söylemlerde bir medeniyetin kendi iç refleksleri bakımından şaşılacak bir yan yoktu. Eğer tuhaf karşılanacak bir şeyler varsa o da Ortaçağ'da İslâm hakkında üretilen imajın gerçeğinden nasıl olup da bu kadar uzak olduğudur. Akla gelen ilk sebep İslâm'ın yükselişi karşısındaki tehdit algısının yahut bu algının doğurduğu korkunun çok derin ve sarsıcı olmasıdır. Korku ve tedirginliğin hâkim olduğu bir algılama sürecinin ötekileştirme, yabancılaştırma ve düşman görme süreciyle at başı gitmesi tanımaya yönelik bilgilendirme ve aydınlanma beklentisinin hayal olması, savunmacı ve propaganda edici söylemlerin ortama egemen olması demekti ve nitekim gelişmeler de öyle olmuştur. Ancak bu arada korkuya hayranlığın da eşlik ettiğini göz ardı etmemek lazımdır. Ortaçağ İslâm medeniyeti bir medeniyetin kurucu unsurlarının o tarihsel şartlarda ifade edebileceği kemal bakımından Avrupa'da hayranlık uyandıracak düzeyde idi. Ortaçağ Avrupa'sının entelektüelleri kendilerinde olmayan birçok medenî standardın Müslüman medeniyetinde olduğunu açık biçimde fark etmişlerdi ve aslında medeniyetler buluşmasının önemli bir imkânı olan tercüme faaliyetine bu yüzden giriştiler. Medeniyet tarihi bakımından bunda da şaşılacak bir durum yoktur. Bir medeniyet kendisinde olmayan ya da olduğu halde üretmeyi başaramadığı insanî birikimleri talihli ya da talihsiz münasebetler içinde bulunduğu öteki medeniyetlerden tevarüs etmek ister.

Bu, İslâm medeniyetinin gelişimi için de söz konusu olan bir tarihsel kuraldır. Bilindiği üzere İslâm medeniyeti de kendi gelişimi içinde Grek-Helenistik, Fars ve Hint medeniyetlerinin beşerî birikimleriyle temas kurmuş ve ihtiyacı ol-

* Prof. Dr., Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

duğunu düşündüğü literatürü tercümeler yoluyla tevarüs etmişti. Burada analizi gerektiren husus korku ve hayranlık faktörünün İslâm medeniyetini üretenler nezdinde yönlendirici olup olmadığıdır. Araştırmalar ve hâlâ sürdürülen klasik okumalar, Müslümanların münasebet içine girdiği medeniyetler karşısında kendilerini bir öz kimlik ve akıbet krizine itecek denli marazî bir tepki geliştirmediklerini göstermektedir. Tercüme faaliyetlerini yönlendiren birçok faktörden söz edilebilir; ancak bunlar içinde derin bir korkunun ve öz kimlik bakımından derin krizler doğuracak bir hayranlık duygusunun bulunmadığı hususu neredeyse kesindir. Sanırım bunun önde gelen sebebi Müslüman toplumunun İslâm vahyinin hakikatine olan derin bağlılığı ve bunun doğurduğu sarsılmaz özgüven duygusudur. Ayrıca Müslümanların öteki medeniyet birikimleriyle, fethedilmiş havzaların sınırları içinde yani inisiyatifin daima Müslümanların elinde olduğu Dârü'l-İslâm'ın güvenli sularında temas sağlamış olmalarıdır. Çok kısa süre içinde önce bölgesel sonra da kıtalararası güç haline gelen İslâm medeniyeti, çok uluslu, çok kültürlü ve çok dinli bir emperyal (emperyalist değil!) oluşum halinde ortaya çıktığı için kendi sınırları içinde kalan İslâm-dışı kültürlerin mensuplarını bir tehdit olarak görmekten çok bir fırsat olarak değerlendirme yönünde belli zihni bir eğilime sahipti. Bunları söylerken hiçbir şekilde Dehriyye, Sümeniyye, Berâhime, Sâbiyye, Sofestâiyye, Zenâdika gibi ilhad akımlarının zaman zaman bir tehdit olarak algılandığı ve bu tehdidin İslâm-dışı eski kültürlerle irtibatlandırıldığı gerçeğini göz ardı etmek niyetinde değilim. Ancak bu akımlar sistem-içi muhalefetin İslâm-dışı kültürlerle ilgili uzantılara sahip bulunan görüntüleri idi ve köklü bir panik duygusuna yol açmadan yine sistem içinde alınacak önlemlerle izale edilebilir tehditler olarak görülüyordu. Dolayısıyla İslâm-dışı bir medeniyet veya medeniyetler karşısında durmaksızın gelişen bir korkunun İslâm toplumu içinde kendi egemenliğini kurduğunu söylemek imkânsızdır. Buna karşılık Müslümanlar aynı kültürlerin tarih boyunca ürettiği beşerî ve özellikle entelektüel birikimler karşısında daima canlı bir ilgi geliştirdiler ve fakat bu ilginin bilgiye dönüşme süreçleri onların anlam ve değer dünyalarını ekseninden kaydıracak bir hayranlık duygusuna yol açmamıştır. Tıp, matematik, astronomi, tabiat disiplinleri, mantık ve metafizikte, hatta ahlâk ve siyaset düşüncesi alanlarında İslâm medeniyetinin daha da gelişmesi için ihtiyaç duydukları ilmi ve felsefi birikimleri doğal bir ilmi merakla okudular, öğrendiler. Yorumlamak ve eleştirmek suretiyle yeniden ürettiler. Ancak bütün bunları kendileri olarak ve kendileri kalarak başardılar. Çünkü bütün bu başarıların öznesi olan kişiler belki Arap, Türk, Fars, Grek, Kıptî, Berberî olmak bakımından farklılıklar taşıyordu; ama Müslüman olmak ya da Müslümanların güvencesi altında yaşamak bakımından ortak bir kurucu bilince sahiptiler. Buna bir de kendisini Hz. Âdem'e kadar götürün, bütün eski vahiylerin hakikatini bir evrensel gelenek olarak içerdiğini talim eden ve her bir müminini bu muazzam hakikat geleneğinin şerefli bir üyesi sayan İslâm dininin verdiği sarsılmaz özgüven duygusunu da ekleyin.

Ortaçağ Avrupa'sının İslâm hakkında ürettiği çarpık imaj ve İslâm medeniyeti karşısında geliştirdiği tutum, korku ve hayranlık duygularının karışımın-

dan oluşan bir psikolojiyle ilgiliydi, dedik. Bilim ve felsefe metinlerini büyük bir iştiha ile okudukları Müslümanların entelektüel açıdan uyandırdığı hayranlık imajı, hem bir medeniyet iddiası hem de bir politik güç olarak korktukları ve tehdit kaynağı olarak gördükleri İslâm imajıyla şaşkıncu biçimde çelişiyordu. Dolayısıyla üretilen menfi imajların sadece yeterince tanımamaya bağlanması çok açıklayıcı görünmüyor.

Bu psikolojik tutum elbette Avrupalıya özgü değildir; ancak Avrupalının İslâm hakkındaki yargılarını daha sonraki Oryantalist araştırmalar bakımından etkileyecek bir sürekliliğe sahip olduğu da belirtilmelidir. Avrupa'nın İslâm hakkındaki algılama süreçleri Ortaçağ'dan uzanıp gelen imajların süreklilik, etki ve etkileriyle bağlantılıdır ama Oryantalizm olgusunu tek başına açıklamaya yetmez ve Avrupa-İslâm ilişkilerinin Ortaçağı -ve belki de erken Rönesans dönemi- için bir "oryantalist söylem"den bahsetmek mümkün görünmüyor. Rönesans Türklerin kıtada at koşturduğu ve Müslümanlıkla aynı anlama gelen "Türk"ün yeni bir tehdit algısına yol açtığı dönemdir. Avrupa'nın antik kaynaklara dönerek bir Hümanizm hareketi başlattığı ve bir medeniyet atılımına, yeni bir çıkış yoluna hazırlandığı bu dönemin "yenilmez Türk" imajının beslediği korkularla ilgili olduğu tezi gerçekten araştırmaya değer görünüyor. Rönesans çağı modernliğin başlangıç evresi olabilir; ama Oryantalizm'in aslî hüviyetiyle ortaya çıktığı bir dönem sayılabilir mi? Bu yüzden Oryantalizm'in başlangıcını Rönesans olarak göstermek de tartışmalı bir husustur. Oryantalizm'in gerçek hüviyetiyle ortaya çıkması Türk ve İslâm gücünün artık alt edilebileceğine inancın yeşermeye başladığı ve meselenin sadece bunun nasıl başarılacağından ibaret olmasıyla bağlantılıdır. İlgi alanının "Doğu" kavramına kadar genişletilmesi ise Avrupa'nın kendine güvenmeye başladığı ve giderek Avrupa dışındaki kaynaklara göz diktiği dönemlere denk gelir. Çünkü eğer Avrupa modern zamanların emperyalist gücü haline gelmeseydi Ortaçağ'da ve hatta Rönesans'ta olup bitenleri bir medeniyetin rakip medeniyet karşısındaki doğal bir savunma refleksi olarak yorumlayıp geçecektik. Oryantalizm bu anlamda modern zamanların bir üretimidir ve doğrudan doğruya Avrupa'nın dünyanın öteki bölgelerini kolonileştirme girişiminin bir parçasıdır. Yani bütün kendine özgü yönlerini Batı denilen Antik ve Ortaçağ'ı da içine alan müphem bir kültür coğrafyasından değil, Avrupa'nın başlatıp geliştirdiği "modern zihniyet" dünyasından almaktadır. Dolayısıyla Oryantalizm'e özgü yönlerin modernliğin artık teşekkül ettiği biçimleriyle paralellik taşıdığını belirtmek isteriz. Çünkü bu yönleriyle Oryantalizm kadim ve Ortaçağlarda emsali görülmemiş ve tamamen "modern" zihinsel kalıplara göre inşa edilmiştir. Dolayısıyla bu zihinsel kalıplar içinde tanımlanan Doğu ve Batı kavramlarının da aslında modern zihniyet dünyasının icatları olduğunu pekâlâ varsayabiliriz.

Edward W. Said *Orientalism* adlı kitabında Avrupa'nın kolonyalist tutumu ile sömürge haline getirdiği kültürel coğrafyalar hakkında bilgilenme ihtiyacı arasındaki ilişkiyi açık bir surette göstermiştir. Ancak Said'e göre bu ihtiyaç sadece bilimsel veya akademik bir merakın hissettirdiği bir tanıma ihtiyacı olmaktan çok uzaktır. O bir tanımadan çok bir tanımlama ihtiyacıdır ve bu ihtiyacı doğu-

ran ilgi ve çıkarlar öncelikle kolonyalist politikaların güç istemiyle tayin edilmiştir. Bu bakımdan Oryantalizm'i yalnızca genel olarak beşerî bilimlerin metodolojisi için değil, başta İslâm olmak üzere Avrupalı olmayan kültürler için problematik hale getiren bu ilgi ve çıkarlardır. Said bu yüzden bilgi ve iktidar arasındaki ilişkiyi gösteren ve bilgiyi egemenlik ilgilerinin yönlendirdiği söyleme indirgeyen Foucaultçu yaklaşımlardan alabildiğine yararlanmıştı. Özellikle manevî ve kültürel bilimler alanında bilgi ile ilgi arasında bir ilişkinin olduğu hususu doğrudur ancak bütün mesele bu ilginin mahiyetindedir. Said'in ileri sürdüğü ve okuyucusunu büyük ölçüde ikna ettiği şey, bu ilginin kolonyalist politikalarca şekillendiği ve son tahlilde Oryantalizm'in öteki kültürlere dair tanımlamaları üzerinden Avrupa'nın zihniyet dünyasını yansıtan bir ayna olduğudur. Açıkçası bu ayna Oryantalizm'in kodları deşifre edildiğinde kolonyalist Avrupa'nın modern zamanlarda geliştirilmiş biçimleriyle ırkçılık, Avrupa-merkezcilik, Aydınlanma Akılcılığı ve modern tarih felsefesi yahut ilerleme fikri üzerinde yükselen zihniyet dünyasını açık seçik bir surette yansıtmaktadır.

Said Batı entelijansiyasından kendisine yönelen eleştirilere tek tek cevaplar vermişti; ama kitabının Müslüman/Doğulu üzerindeki etkilerinin beklenmedik sonuçlarına karşı da şu uyarıyı yapmak ihtiyacını duymuştu: "Şarkiyat bilgisinin bugün bir anlamı varsa eğer, o da Şarkiyatçılığın, herhangi bir bilgide, herhangi bir yerde, her an ortaya çıkması mümkün bir zaaf konusunda uyarıcı bir örnek oluşturmasıdır. Okuruma Şarkiyatçılığa verilecek yanıtın Garbiyatçılık olmadığını göstermiş olduğumu umuyorum." Onun bu ümidi yine modern Avrupa'nın bir icadı olduğunu düşündüğü Batı-Doğu dikotomisinin evrensel bir ilke, kabulü zorunlu bir tabii durum gibi algılanma tehlikesini bertaraf etmekle ilgiliydi ve bu tehlike bertaraf edilmediğinde Oryantalizm'e gösterilecek tepkinin onun zıddını, yani, Oksidantalizm'i üretme tehlikesini beraberinde getirme ihtimali Said'i tedirgin etmiş görünüyordu.

Acaba Said'in öngörüsü gerçekleşmiş ve "Oksidantalizm versus Oryantalizm" tarzında yaklaşımlar gündeme gelmiş midir? Eğer gelmişse Said'in tedirginliğini haklı çıkaracak mahiyette midir? Şunu hemen belirtmek gerekir ki "Garb (Occident)" teriminin Müslüman dünyada bir problem olarak gündeme gelmesi modern zamanlarda olmuştur ve Avrupa emperyalizminin İslâm dünyası üzerine bir kâbus gibi çöktüğü dönemlerle eşzamanlı bir seyir izlemiştir. Bu tehdit elbette Müslüman mütefekkirlerin "Garb" karşısında eleştirel bir tutum takınmalarını beraberinde getirecekti ve başta İslah ekolü gelmek üzere birçok âlim Garp medeniyetinin emperyalist emellerine karşı çıkarken modern medeniyetin hazcı dolayısıyla çıkarıcı, sömürgeci dolayısıyla zalim, yıkıcı dolayısıyla kültür düşmanı, maddeci dolayısıyla metafizik ve din aleyhtarı, ırkçı dolayısıyla evrensel insanlık fikrinden uzak menfi değerlerle ilgisini ısrarla vurguladılar. Ancak işin bir de kendi medeniyet durumlarına ilişkin yanı söz konusuydu. Kendi medeniyetleri sanayi devrimini tamamlayarak müthiş bir mekanik güce ulaşmış Garp karşısında zayıf düşmüştü ve Garp'tan kendilerine yönelen emperyalist tehditle baş edebilmeleri, onların gücüne mukabil güç üretmekle mümkündü. Yapılacak iş, modern-

leşmekti ve bir medeniyetin öz kimliğini yitirmeden bu hamleyi yapması hem inanç ve değerler plânında bir öze dönüşü hem de modernleşmenin önündeki geleneksel kültür formlarını ıslah edip aşmayı gerekli kılıyordu. Öte yandan söze gelişi Renan'ın özünde ırkçı yaklaşımlar taşıyan, hâşâ semitik zihniyetin bir ürünü olarak gördüğü İslâm'ın bilimsel ve felsefî gelişmelerle yan yana getirilemeyeceğini savunan ve İslâm dünyasının geri kalmışlık (!) problemini doğrudan doğruya İslâm'a bağlayan iddialarında tipik örneğini gözlemlediğimiz modern oryantalist söylemin, zaman zaman İslâm'ın muazzez peygamberine de yönelen hakaretleri söz konusu oldu. Bunlarla baş etmek için gösterilen çabalar kaçınılmaz olarak Oryantalizm'in İslâm tanımlamalarını tehdit olarak algılama sonucunu doğuruyor ve Avrupalı aydınların ilmî samimiyeti hakkında derin kuşkular doğuruyordu. Bütün bunlara bir de İslâm kültür coğrafyasında yetişmiş ancak Garb'ın maddî başarıları karşısındaki edilgin hayranlıkları sebebiyle hem kendi değerler dünyasının geçerliliğinden kuşkuya düşmüş hem de topyekün Garplılaşmayı bir çare olarak öneren bir aydın kuşağının ortaya çıkması eklenmişti; bunların taklitçi söylemlerine karşı da Garb'ı eleştirmeyi ve İslâmî kimliği yüceltmeyi gerektiren bir mücadele vermek gerekiyordu. Modern emperyalist Garb'ın tehditleri karşısında geliştirilen bu savunmacı tutum Garb'ın maddî kalkınmışlığı ve üstünlüğünü de teslim etmek zorunda olduğundan aynı kalkınmışlık ve üstünlük düzeyini yakalamak bir modernleşme talebinin ortaya çıkmasına yol açtı ve bu yüzden günümüz araştırmacılarının "İslâmcılık" denilen tarihsel ideolojiyi bir modernleşme projesi olarak tanımlamaları tamamen doğrudur. Bu açıdan bakıldığında gerek İslahçı ekolün gerekse Tanzimat'tan itibaren devlet yapısını modernleştirme ve toplumun İslâmî kimliğini pekiştirme çabası içinde olan Osmanlı-Türk münevverlerinin temelde ölümcül Garp tehdidiyle baş etmek zorunluluğuyla hareket ettikleri söylenmelidir. Önemli olan bu tutumun bizâtihi ve topyekün bir Garp düşmanlığı şeklinde tezahür edip etmediğini tespittir. Yani Efganî, Abduh, Reşid Rıza, Kevakibî, Tunuslu Hayreddin Paşa, Namık Kemal, Ahmet Cevdet Paşa, Ali Suavi gibi Müslüman aydınların Oksidentalizm'in İslâm dünyasındaki ilk temsilcileri olduğu söylenebilir mi? Garp Kolonyalizm'i ve Oryantalizm'inin tehditlerine karşı bir varoluş mücadelesi vermek üzere tepki koymak, kolonyalist formlarıyla modern Garb medeniyetinin insanlığın normal gidişinden bir sapma olduğu izlenimini veren değerlerini eleştirmek ve İslâm'ın çağlar aşan değerini ısrarla vurgulamak Oksidentalizmi tanımlamaya yetiyorsa, evet. İslahçı ekolün Garp medeniyetine bakışının temellere inen bir bilgiye ve köklü eleştirilere dayanmadığını ileri sürerek, "Garb'ın ilmini ve tekniğini alalım, ahlâkını terk edelim" formülünde ifade edilen klasik İslâmcı modernleşme ideolojisini, bilgi ve değer arasındaki ilişkiyi göz ardı ettiği gerekçesiyle sathî bulan ve Garb'ı bilim ve teknoloji de dahil olmak üzere temel aldığı bütün entelektüel boyutlarıyla öğrenmeyi ve eleştirmeyi gerekli gören sonraki aydın kuşaklar için de aynı soru geçerlidir. Rahmetli İsmail Râcî el-Fârûkî'nin "Bilginin İslâmîleştirilmesi", Nakîb el-Attâs'ın "Bilginin De-Westernizasyonu" yönündeki fikriyatı, Seyyid Hüseyin Nasr'ın moderniteyi kökten eleştiriye tabi tutan, modern Batı'ya kaybettiği hik-

meti hatırlatmak amacıyla bilgi ile kutsal arasında ilişki kuran evrensel Perenyalist doktrini ve nihayet Sezai Karakoç'un medeniyet kavramını eksene alan "Diriliş" tezi de Oksidantalist yaklaşımlar cümlesinden sayılacak mıdır? Bu soruları Oswald Spengler gibi bizzat Avrupa düşüncesi içinden gelen Batı eleştirileri için de sormak mümkündür. Köken itibarıyla Avrupalı, Batı kültürünü çok iyi bilen, kendi arayışları sonunda Müslümanlığı seçmiş René Guenon, Frithjof Schuon, Martin Lings, Titus Bruckhardt gibi Batıda etkili olmuş mutasavvıf entelektüellerin, çok spesifik bir "Doğu" kavramı ekseninde modern dünyaya yönelttiği eleştirilerin de bu bağlamda apayrı bir değerlendirmeyi gerektirdiğine ne demeli? Tabiiatıyla bu sorulara verilecek cevaplar Oksidantalizm'den ne anlaşıldığıyla doğrudan ilgilidir. Eğer Oksidantalizm'den anlaşılan sadece Batı coğrafyasında yaşayan insanları özde düşman görmekle ilgisi olmayan, sadece belli bir medeniyet perspektifinden modern Batı zihniyet dünyasının bir eleştirisi ise bu tanım yeterli olmayacaktır. Bu satırların yazarı Oksidantalizm denilen fikrî yönelişin, sadece bir medeniyetin kendisini savunma, özüne uygun olarak yeniden teşekkül ettirme, insanlığın ikinci çağında yeniden var olma ve bu istikamette Batı medeniyetini yahut moderniteyi eleştirme hakkına indirgenebileceği kanısında değildir. Çünkü gerekçeleri aşağıda kısaca belirtileceği üzere, meşruiyetini benzeri bir haktan alıyor görünse de, Oksidantalizm'in telkin ettiği yöntem Oryantalizm'in bütün arızalarını tevarüs ediyor izlenimi veren bir yaklaşıma sahip olduğu nispette bizzat eleştirilmeyi hak etmektedir.

Bu nispeti belirleyebilmek için açıkça Oksidantalizm başlığı altında ileri sürülmüş bazı fikirleri kısaca özetlemek gerekecektir. Bunlardan ilki Kahire Üniversitesi felsefe profesörü Hasan Hanefi'ye aittir. Hanefi *Mukaddime fi ilmi'l-istiğrâb* (Oksidantalizm Bilimine Giriş, Beyrut 1992) adlı hacimli eserinde Oksidantalizm'i bir bilimsel disiplin olarak temellendirmek ister. Kendisi "From Orientalism to Occidentalism" başlığıyla kaleme aldığı bir metinde temel fikirlerini özetlemiştir. Biz de fikirler zinciri bizzat Hanefi tarafından veciz biçimde ortaya konduğu için bu metinden güvenle yararlanmak istiyoruz.

Hanefi'ye göre Oryantalizm'in ifşa ettiği şey, araştırma nesnesinden çok araştıran öznedir. Doğu ruhunu kavramaktan çok Batı'nın zihniyetini yansıtır. Coğrafi sınırları dışında alabildiğine yayılan Batı bu topraklarda daha iyi hükümler olabilmek için kendi dışındaki kültürleri daha iyi anlamaya çalışmıştır. Bilgi güçtür çünkü. Klasik Oryantalizm büyük ölçüde modern Batı'ya özgü emperyalizm, ırkçılık, Nazizm, Faşizm gibi hegemonik ideolojilerin ve Avrupa'nın üstünlüğünü vurgulayan kolonyal kültürün bir parçasıdır. Oryantalizm ben ve öteki, Batı ve Batılı olmayan, Avrupa ve Avrupalı olmayan, kadim dünya ve modern zamanlar arasındaki güç ilişkilerini tanımlayan bir temel perspektifin adıdır. Buna mukabil Oksidantalizm sömürge olmaktan çıkma sürecini tamamlamak için üçüncü dünya ülkelerinde teşekkül eden bir disiplindir. Askerî, ekonomik ve siyasî düzeydeki bu süreç bilimsel ve kültürel sömürgecilikten kurtuluş gerçekleşmediği sürece tamamlanmış sayılamaz. Sömürgeleştirilmiş ülkeler, isterse görünürde özgürlüklerini kazanmış olsunlar, bir araştırma nesnesi olarak kaldıkları

sürece dekolonizasyon çabaları anlam taşımayacaktır. Oryantalizm'in araştırma nesnesi Oksidantalizm'de araştırılan özneye dönüşecek, Oryantalizm'in araştırılan öznesi Oksidantalizm'de araştırma nesnesi haline gelecektir. Nitekim hiç bir araştırma nesnesi ve öznesi ebediyen böyle kalmaz. Neyin özne neyin nesne olacağı halklar ve kültürler arasındaki güç ilişkileriyle belirlenmektedir. Roller tarih boyunca değişir. Antik dünya, Çin, Hindistan, İran, Babil, Mısır araştırılan öznelere. Klasik İslâm kültürü de şüphesiz böyleydi. Bu roller modern zamanlarda Avrupalılar araştırılan özne, Müslümanlar araştırma nesnesi olunca değişti. Oryantalizm'in sonu ve Oksidantalizm'in başlangıcı özne-nesne, ben-öteki ile ilgili rollerin üçüncü kez değiştiği anlamına gelmektedir. Batı giderek özne konumunu yitirmekte ve nesne haline gelmektedir. Doğu da tam tersi. Özne İdealizm Batılı modern kolonyal zamanlardan üçüncü dünyanın post-kolonyal yeni zamanlarına evrilmiştir artık. Batı'yı bilen özne olarak ilân eden "düşünüyorum o halde varım", üçüncü dünyada "araştırıyorum o halde varım"a dönüşmüştür. Oksidantalizm bir karşı-araştırma alanıdır; Doğu'da geliştirilmiş ve Batı'yı Batılı Olmayan bakış açılarıyla araştırmak üzere geliştirilmiş bir alan. Benlik algısında öteki daima bir imajdır. Bir imaj daima bir karikatürdür ve hedefe atış yapmaya yarar. Oryantalizm Doğu hakkında siyah derililer, sarı derililer, Doğu despotizmi, ilkel zihniyet, yabancı düşünce, Sami zihniyeti, Arab zihniyeti, şiddet, fanatiklik, azgelişmişlik, bağımlılık, ayrılıkçılık, gelenekçilik ve muhafazakârlık adı altında birçok karikatür üretmiştir. Bir kez öteki karikatürleştirildi mi, benin ötekiyle ilgili herhangi bir eylemini meşrulaştırmak kolaydır artık. İmaj ötekini benin atışları için kolay bir hedef haline getirir. Beyaz, Batılı, demokrasi, mantıksal zihniyet, medeniyet, Ârî irkin üstnlüğü, barış, tolerans, gelişme ve hatta aşırı gelişme, bağımsızlık, sekülerizm, modernizm, ilerleme bu imajın oluşturucu parçalarıdır. Kitle iletişim araçları ve onların Batılılarca kontrolü bu imajı Batı için pekiştirirken zıtlarını da Doğu için vurgulamayı sürdürür. Oryantalizm merkezin, Oksidantalizm çevrenin bir ürünüdür. Merkezin üstad, çevrenin tilmiz; merkezin üretici çevrenin tüketici olduğu bu ilişki biçimini değiştirmenin yöntemi Oksidantalizm'dir. Bu yeni bilim Batı'nın Doğu'yu tanımlarken başvurduğu karşıtlıkları (bilgi-cehalet, mantık-çelişki, akıl-büyü, demokrasi-despotizm gibi) nesne olmaktan özne olmaya geçerek tashih edecek ve Batı'nın ben-öteki arasında tanımladığı ilişkileri üstün olan-aşağı olan hiyerarşisinden kurtararak eşit ve karşılıklı insanî ilişki tanımına kavuşturacaktır. Oryantalizm'in yıkıcılığına karşı Oksidantalizm yapıcı olacaktır. Batı biliminin tarafsızlık ve nesnellik iddialarına rağmen Oryantalizm ne tarafsız ne de nesneldir. Buna mukabil Oksidantalizm ne egemen olma arzusuyla motive edilmiştir ne de araştırma nesnesi hakkında basmakalıp imajlar üretir. Nesnellikten uzak biçimde değer yargılarında bulunmaz. Araştırma nesnesi, yöntemi ve amacıyla tam bir bilimdir. Amacı Oryantalizm'in özne ve nesne arasında öngördüğü güç ilişkisini deşifre etmek, ötekinin kontrol maksadıyla dayattığı imajdan benliğini kurtarıp özgürleştirmektir. Oksidantalizm yaratıcı gücünü özgürleştirici işlevinden alır. Bu aynı zamanda Batılı olmayan toplumların Batı taklitçiliğinden kurtulmaları anlamına gelmektedir. Nitekim Oksidantalizm'in hedefi Üçüncü

dünyadaki Batılılaşma eğilimlerini karşı bir etkiyle dengelemektir. Bu yeni bilim taklitçi Modernizm ile gelenekçilik arasında sıkışıp kalmış üçüncü dünya entelektüelini içine girdiği çıkmazdan kurtarabilir. Efgânî türü reformcu yaklaşım da Batıcı modernist eğilimler de aslında Batı'yı model olarak kabullenmek bakımından farklı tutumlara sahip sayılmazlar. Oksidantalizm Batı'yı model almanın özgürleşme yolunda çare olmadığını ileri sürmek demektir ve bilgiyi Batı'dan transfer etmekle yetinmek yerine kültürel bir yaratıcılık peşindedir. "Batı üretir, Batılı olmayan tüketir" formülü Oksidantalizm ile aşılabilecektir. Kavramsallaştırma Batı bilincinin tekelinde olmadığı gibi bilim gerçeklikten zuhur eder; geleneksel veya modern Batı'ya ait metinlerden değil. Bu yeni bilimin verileri iki kaynaktan çıkarılacaktır: Üçüncü dünya entelektüellerinin Avrupa kültürünü eleştirileri ve Avrupa bilincinin bizzat Batılı düşünür ve filozoflarca içerden yapılmış eleştirileri. Avrupa felsefesi, bilim ve sanat da dâhil olmak üzere bütün bir dünya görüşünün ifadesidir. Avrupa dünya görüşü ve bilincinin aynası olan başlıca felsefi eserler araştırmaların birincil ham maddesini oluşturur. Oksidantalizm'in konusu bizzat Avrupa bilincidir çünkü. Avrupa bilincinin dayandığı üç kaynak olan Grek-Roma, Yahudilik-Hristiyanlık ve bizatihî Avrupa zihin yapısı ve geleneklerinden oluşan kültürel çevre, tarih boyunca yaşadığı çelişkili süreçlerle kendini yeniden üretmiş ve artık Nihilizm'de ifadesini bulan bir sona doğru yaklaşmaktadır. Şimdi soru Avrupa bilincinin geleceğinin ne olacağıdır. Buna karşılık üçüncü dünya kendi tarihsel ve modern deneyimleri ışığında sınaama yanılmaları ilerleyen bir dinamizm ve yeni bir bilinçlenme süreci içindedir. Oksidantalizm'i ulusal-yerel kültür lehine evrensel dünya kültürünü kurban eden bir yaklaşım olarak görenler dünya kültürü kavramının merkez tarafından çevreye hükmetmek için uydurulmuş bir efsaneden ibaret olduğunu fark etmelidirler. Büyük K harfiyle yazılan tek bir kültür yoktur. Küçük k'larla yazılan birçok kültür vardır ve her kültür kendi özerk hayatını toplum ve tarihinin bir ifadesi olarak yaşar. Oksidantalizm'i tarihsel bilimlerin siyasallaşması olarak görenlere gelince, aslında bilimin siyasallaşması tüm zamanlarda, tüm kültür ve toplumlarda rastlanan ortak bir deneyimdir; bu tutum yalnızca klasik Oryantalizm'de değil, beşerî bilimler olsun ve hatta doğa bilimleri olsun bütün Avrupa bilimlerinde kendini gösterir. Güç dengesi Avrupa'dan üçüncü dünyaya, merkezden çevreye değişince bilimin siyasallaşması nedense sorun edilmektedir. Oysa bilimin güç olduğunu söyleyen bizzat merkezin üstatlarıdır. Oryantalizm'den Oksidantalizm'e geçiş, bu yüzden, güç dengesindeki bir temel değişimin ifadesi olacaktır.

Hanefî'nin Oksidantalizm'i görüldüğü gibi kendisini Oryantalizm'in karşıtı olarak kurguluyor. Elbette bu karşıtlık, iddiaya göre Oryantalizm'de eleştirilen ne varsa onları aşmayı mümkün kılan bir mahiyet arz etmekte... Bunları tekrar hatırlayalım:

a) Oryantalizm'in kolonyalist ilgi ve amaçları *versus* Oksidantalizm'in post-kolonyalist özgürleştirici işlevi

b) Oryantalizm'in üstün Batı-aşağı Doğu dikotomisi *versus* Oksidantalizm'in Doğu ve Batı'nın eşit şartlarda karşılıklı ilişkisi

- c) Oryantalizm'in Batılı araştıran öznesi *versus* Oksidantalizm'in Batılı araştırılan nesnesi
- d) Oryantalizm'in Doğulu araştırılan nesnesi *versus* Oksidantalizm'in Doğulu araştıran öznesi
- e) Oryantalizm'in Doğu karikatürü *versus* Oksidantalizm'in gerçek Batı'sı
- f) Oryantalizm'in Batılı bilinci *versus* Oksidantalizm'in Karşı-Batılı (Doğulu?) bilinci
- g) Oryantalizm'in yıkıcı niteliği *versus* Oksidantalizm'in yapıcı niteliği
- h) Oryantalizm'in Avrupa-merkezli evrenselciliği *versus* Oksidantalizm'in özerk çok kültürleri
- ı) Oryantalizm'in öznelliği *versus* Oksidantalizm'in nesnelliği
- i) Oryantalizm'in Doğu bilgisiyle güç istemi *versus* Oksidantalizm'in Batı bilgisiyle güç istemi
- j) Oryantalizm'in modernitesi *versus* Oksidantalizm'in moderniteyi aşma çabası.

Bu karşıtlıklar öncelikle Oryantalizm'in Batı-Doğu karşıtlığını esas alması bakımından dikkat çekmektedir. Batılı olmayan kültür ve medeniyetler böylece total bir yaklaşımla Doğu kavramı içine dâhil edilmektedir. Oksidantalizm'in temel konusunun Avrupalı bilinç olması, bu bilincin ne ölçüde tarihsel ne ölçüde aşkın olduğu hususunu gündeme getirmektedir. Bu bilincin tarihsel dönüşüm ve değişimlerin ürettiği ya da bunların ifadesi olan bir bilinç olduğunun kabul edilmesi bir perspektif ise tarihsel dönüşüm ve değişimlerle durmaksızın kendisini açan, daima yeniden üretilen ancak zâtî varlığı aynı kalan aşkın bir bilinç olduğunun kabul edilmesi başka bir perspektiftir. Batı medeniyetinin Antik Yunan, Ortaçağ, Rönesans Hümanizmi, Aydınlanma Çağı, Fransız Devrimi, Sanayi Devrimi şeklinde sıraladığımız dönemleri arasındaki süreklilik ve kopma süreçlerinin neler olduğunu tarih bilimiyle ortaya koymak mümkündür; ancak bir Avrupa bilincinden söz ettiğimizde aslında Avrupa tarihinin birikimsel yanından söz ediyoruz demektir. Bu birikim köklü tarihsel değişmelerin hem maddesi hem de sureti ise söz konusu olan aşkın bir bilinç formu değil tarihsel bir serüvendir (venture). Avrupa tarihinde asıl garip olan bu serüvenin kadim dünya ile karşılaştırılabilir olan uzun tarihi ardından dünyadaki hiçbir medeniyetle karşılaştırılmayacak olan bir modernite tasarımını nasıl olup da geliştirmiş olduğudur. Bu anlamda Avrupa bilinci denilen formun inceleme konusu yapılması esas itibarıyla modernliği merkezileştirecektir. Açıkçası Oksidantalizm'in asıl inceleme konusu bu emsalsiz ve biricik niteliğiyle modernliktir ve bu bilim bütün dikkatini öncesi ve sonrasıyla modernlik üzerinde yoğunlaştırmak zorundadır. Nitekim hem Oksidantalizm'in inşa gerekçesi olan Oryantalizm modern Avrupa'nın bir tasarımıdır, hem de Oksidantalizm'in araştırıcı öznesi olduğu ileri sürülen Üçüncü dünya veya İslâm dünyasının temel sorunu modernleşmeyle ilgilidir. Şu halde konuyu tekrar tespit edelim: Eğer olacaksa Oksidantalizm'in konusu "Avrupa bilinci" değil, "Modern Bilinç"tir; çünkü ne kadim dünyanın Avrupasında Oryantalizm

diye bir fenomen vardı ne de Postmodernite Oryantalizm'i meşru görmektedir. Öte yandan Oksidantalizm'in bir bilim olarak tasavvur edilmesine, Oryantalizm'in gerçek anlamda bir bilim olmadığı, bir söylem olduğu savı eşlik ederken bu yeni bilim kendisini Francis Baconcu bir "bilgi güçtür" söylemine oturtmaktadır. Böylece bilimsel amaçların da, bilimsel konu, ilke ve problemler gibi bilimin yöntembilimsel sınırları içinde kalması gerektiği şeklindeki hiç değilse bilimsel iletişimi mümkün kılma amacına yönelik akademik nesnellik ilkesi bizzat Oryantalizm'in en çok eleştirilen bilim-dışı öznelliğine yaklaştırılmış olmaktadır. Oysa bilimsel bir disiplinin bilimsel amaçları ile bilim-dışı (ekonomik, politik, teolojik) amaçlarla kullanılması ayrı şeylerdir. Konu, ilke, problem ve amaç bilimsel yönetime ait sınırların veya bilimler arası ilişkiler manzumesinin dışına çıktığı, üstüne üstlük bilim-dışı amaç bilimsel yöntemin bütünleyici bir parçası halinde bizzat temellendirici işlev görmeye başladığı zaman gerçeklerden çıkan bilimin yerini belli bir bilincin ürettiği gerçek kavramı alabilir. Bu da 'gerçekliğin keşfi'nin yerini 'gerçekliğin icadı' kavramının alması demektir ki, bizzat yazarın iddia ettiği nesnellik bu durumda tartışmalı hale gelecektir. Aslında Hanefi'nin geliştirdiği Oksidantalizm bilimi bir araştırma yöntemi önermektedir ve bu yöntemin analizi de ciddi bilim felsefesi (hatta tarih felsefesi) tartışmalarını gerektirmektedir. Bu tartışmaların en can alıcı yönü yöntemde yer alan bilim-dışı demesek de bilim-ötesi unsurların nasıl bir metafizik-bilim ilişkisi üzerine oturtulduğu olacaktır. Buradaki metafizik terimi fizik-ötesi anlamında değil, bilim-ötesi anlamındadır. Ortaçağ İslâm'ında açıkça ifade edilen metafiziğin özel bilimlerin ilkelerini ortaya koyması sorunu belki açıkça ifade edilmiyor olsa da modern bilim için de söz konusudur. Her bilim belli metafizik ilkelerin (foundations) kurucu roller üstlendiği bir paradigmayı esas alır. Bunun böyle olması da onları bilim olmaktan çıkarmaz. Hanefi'nin önerdiği araştırma yönteminde birer açıklayıcı ilke, temel fikir mesabesinde olan Doğu-Batı, kültür, tarih, bilinç, bilgi-güç ilişkisi, bilimsel nesnellik gibi kavramlardan tam olarak ne kast edildiği, bunların Oksidantalist bilimin ilkeleri olarak nasıl temellendirildiği hususu iyice belirginleştirilmeli, açıkçası ortaya konduğu şekliyle Oksidantalist bilimine ait yöntemin, tıpkı Hanefi'nin (aslında Edward Said'in) Oryantalizm için yaptığı gibi nasıl bir bilincin ifadesi olduğu iyice irdelenmelidir. Bunun bir devir ve teselsüle yol açacağı iddia edilebilir ancak bu bilinmelidir ki bilimsel yöntemlerin felsefi (kavramsal) analizi dondurulamaz bir süreçtir ve yöntemlerin ancak bu sayede daha rafine hale geldiği hususu bizzat bilim ve felsefe tarihinden öğrendiğimiz bir gerçektir. *İlmü'l-İstigrâb* ile ilgili asıl tartışma konusu, Oksidantalizm'in kazandığı yeni anlamlarla ilgili olarak şudur: Bu araştırma yöntemi bir Batı düşmanlığına dayanmakta ya da böyle bir düşmanlık üretmekte midir? Bu sorunun anlamını tespit etmeyi aşağıdaki satırlara bırakıp Oksidantalizm'i aynen bu sorunun işaret ettiği çatışma fikrine dayandıran bir başka yaklaşıma geçelim.

Ian Buruma ve Avishai Margalit imzalarını taşıyan *Occidentalism: The West in the Eyes of Its Enemies* (Oksidantalizm: Düşmanlarının Gözünde Batı, New York 2004) adlı kitap terimin anlamını ürkütücü boyutlara taşıyor. Bu metinde Oksi-

dantalizm terimi artık alenen Batı düşmanlığı anlamına gelmektedir. Buruma-Margalit, Batı düşmanlığı anlamındaki Oksidantalizm'in Doğu'daki ilk örneğini Japonya'da bulmaktadır. Japonya'nın Batı'yı yakalama çabaları başarıyla sonuçlanmıştı; fakat Batı modernliğinin zaferi Japon entelektüelleri ve liderleri arasında öfkeli bir tepkiyi beslemiş ve sonuç Pearl Harbour saldırısıyla kendisini göstermişti. Bu saldırıdan sadece yedi ay sonra, 1942'de önde gelen Japon bilgin ve entelektüelleri Kyoto'da toplanmış ve "Modern'e nasıl galebe çalabiliriz?" başlığı etrafında tartışmışlardı. Burada modern terimi Batı'yı veya Batı emperyalizmini ifade etmekteydi. Toplantıdaki bilginlerden biri Batılılaşmanın Japon ruhuna zerk edilmiş bir hastalık olduğunu ileri sürmüş, bazıları modern Avrupalı bir şey olarak tanımlamış, bazıları da Amerikancılığın düşman olduğuna inandığını belirtmişti. Ayrıca bilimde sağlıksız biçimde uzmanlaşmanın Doğu manevî kültürünün bütünlüğünü ortadan kaldırdığını ileri sürerek modern bilimi suçlayanlar da vardı. Kapitalizm Japon toplumuna modern teknolojiyle, bireysel özgürlük ve demokrasi gibi kavramlarla sızılmaktaydı ve bu da kötüydü. İşte bütün bu yozlaştırıcı etkilerin üstesinden gelmek gerekmekteydi. Katılımcıların hepsi kültürün yani geleneksel Japon kültürünün ruhu önceleyen ve köklü bir yapıda olduğunda hemfikirdi; oysa Batı medeniyeti istikrarsız, köksüz ve tahripkâr idi. Batı, özellikle de ABD, soğuk, ruhu olmayan bir makine gibiydi; kökü olmayan nesiller peydahlayan karışık halkların yaşadığı bir yerdi. Buna karşılık kutsal Japon imparatorluğunun yönetimi altında birleştirilmiş bütüncül ve geleneksel Doğu, insanî tabiata uygun olmak bakımından sıcaktı ve organik Asya topluluğunu manevî sağlığına bu ruh kavuşturacaktı. Katılımcılardan biri şunu ileri sürmüştü: Mücadele Japon kanıyla Batı'nın akli arasındaydı. Öteden beri Japon Marksist ve şövenistleri modernliği kutsal Japon imparatorluğunun yönetimi altında bütünlük kazanan geleneksel Doğu için bir tehdit olarak değerlendirmekteydiler.

Yazarlara göre kan, toprak, halkın ruhu gibi terimler Fransız Aydınlanmacılığı'nın evrenselci iddialarına, Fransız devrimine ve Napolyon'un müstevli ordularına karşı 18-19. yüzyıl Alman romantikleri tarafından da kullanılmıştı. 1930'larda Avrupalı faşist ve nasyonal sosyalistler Amerikanizm'e, Anglosakson Liberalizm'ine ve "köksüz kozmopolitliğe" (yani yahudilere) karşı benzeri bir söylemi gündeme getirdiler. Her ne kadar Aydınlanma ve Fransız Devrimi'nin gayr-i meşru çocuğu ise de Rus Komünizmi de, özellikle Stalin döneminde, Batı liberalizminin iflah olmaz bir düşmanı idi.

Yazarların Oksidantalizm bağlamında öncelikle dikkat çektiği bir husus şudur: Birçok radikal İslâmcı bu Anti-Batıcı kavramları Batı'dan ödünç almıştır. Aslında mesele de budur. Hiçbir oksidantalist, hatta kutsal savaşçı olanları da dahil, Batı'dan tümüyle bağımsız olamaz. Pol Pot Marksizm ile Khmer ulusalcılığını birleştirdiği sırada Paris'te radyo teknolojisi öğrencisiydi. Ali Şeriatî Paris'te bulunduğu sıralarda Frantz Fanon ve Che Guevara'nın eserlerini çevirmişti. Satı Husrî Fransız Aydınlanması'na karşı olan Fichte ve Herder gibi Alman romantiklerinin sıkı bir öğrencisiydi. Nitekim Batı'nın bir şer güç olduğu fikri de Doğu'ya veya Ortadoğu'ya ait bir fikir değildi. Avrupa coğrafyasında derin kökleri olan bir

tasavvurdu bu. Oksidantalizm Batı'da Aydınlanmaya karşı tutumun bir parçasıydı ve sanayileşmeye, akılcılığa ve Sekülerizm'e karşı bir isyanın ifadesiydi. Bütün bu nitelikleriyle Batı soğuk, mekanik bir medeniyet haline gelmiş, bir makine medeniyeti olup çıkmıştı. Hesap yapma -parayı, kârı, bilimsel kanıtları hesaplama- ruhsuz bir uğraş olarak değerlendiriliyordu. Sahicilik şüirde, sezgide ve imandaydı. Batı burjuva toplumu hakkındaki Oksidantalist görüş lüks, şehvet ve çıkarıcılık terimleriyle özetleniyordu. Aynı tanımlama bir Taliban savaşçısının şu sözlerinde de yansımaktaydı: Amerikalılar asla kazanamayacak, çünkü onlar Pepsi-Cola içmeyi seviyor biz ise şehit olmayı. İç savaşta İspanyol faşistlerinin, Nazi ideologlarının ve Japon kamikaze pilotlarının da benzeri ifadeleri, aynı karşı oluşu yansıtmaktaydı. Kahraman hiçbir çıkar hesabı yapmadan davası uğruna kendini feda eden kişiydi. Ve Oksidantalist kahraman ister Nazi isterse de radikal İslâmcı olsun kendi ırkı ya da imanının saflığını bozanları yok eden kişiydi. Ve yazarlar soruyor: Peki o zaman Batı'ya karşı radikal İslâmcı cihatta yeni olan nedir? Batı zehrinin panzehiri olarak Radikal İslâmcılık evrensel ve püriten olanın bir karışımıydı. Evrenseldi çünkü bir müminin gözünde bütün insanlar iyi birer mümin olabilirlerdi, püritendi çünkü daveti reddedenler sadece kayıp ruhlar değil aynı zamanda ortadan kaldırılması gereken cahil kimselerdi.

Yazarlar sonuç değerlendirmesinde şunları belirtiyorlar: Batılılar olarak bizler özgürlüklerimizi kendilerini tahrip peşindeki kutsal savaşçılara karşı korumalıyız. Ancak bunu yaparken güvenlik ile sivil özgürlükler arasındaki dengeyi gözetmeli biri uğruna diğerini kurban etmemeliyiz. İslâmcılık ile Hıristiyanlık adına savaştığımızı düşünmek vahim bir yanıltır. Bu bizi ışık ve karanlığın savaşından söz eden yıkıcı Maniheistik görüşü paylaşmaya zorlar. Batı'da yaşayan Müslümanların kutsal savaşçı saflarına katılmaları önlenmeli ancak bu yapılırken Avrupalı ve Amerikalı vatandaşlar olarak onların haklarına saygı gösterilmelidir. Bizim özgürlük anlayışımız onları da dış düşmana karşı savunmayı gerektirir; fakat aynı zamanda liderlerimizin korkularımızı kullanarak özgürlükleri ortadan kaldırmak istemelerine karşı olmayı da...

Buruma-Margalit ikilisinin Oksidantalizm'ini temellendiren fikirler zinciri şöyle sıralanabilir:

- a) Oksidantalizm Doğu'nun modern Batı'ya düşmanlığının bir ifadesidir.
- b) Oksidantalizm Doğu'nun moderniteye yönelttiği kökten ve reddedici bir eleştiridir.
- c) Kökleri bizzat Batı'dadır. Bizzat Batı'da moderniteye yönelik olan bir eleştiri geleneği vardır. Özellikle Alman düşünce çevrelerinin Fransız Aydınlanmacılığının evrenselci iddialarına ve Marksizm'in (tabiatıyla Rusya'nın) Londra merkezli sosyal adalet erdemini ayaklar altına alan kâr mantığına tepkide kendisini gösterir.
- d) Oksidantalist tepkilerin Batılı olmayan biçimleri de Batılı eleştirilerden ilham almışlardır.

e) Ancak 1942'de Kyoto'da toplanan Japon entelektüellerinin modernite eleştirilerinde görüldüğü gibi Batı'ya karşı oluşa güçlü bir Doğu ruhu vurgusu eşlik etmektedir.

f) Bu ruh Radikal İslâmcı Oksidantalizm'de modern Batı medeniyetinin Câhiliyye Toplumu olduğu ve Câhiliyye'ye karşı saf İslâm'ı egemen kılmak gerektiği tezinde karşılığını bulur.

g) Oksidantalizm'in aktivist yönü modern Batı medeniyetinin temel değerlerini geçersiz kılma ve güç merkezlerini imha etme uğruna kurban olmayı ve canı fedâ etmeyi bir tür kutsal savaşın yüksek değeri olarak tanımlar ve kendi kahramanlarını üretir.

h) Oksidantalizm'in iddialarına rağmen, Batı'nın İslâm ile bir savaşı yoktur.

ı) Ancak kendi değerlerini koruma ve savunma adına Batı Oksidantalizm'in düşmanca ve yıkıcı tutumuna karşı kendi içinde önlem almalı ve fakat bunu yaparken insan hakları ve özgürlüklerini feda etmek yoluna gitmemelidir.

Bu fikirler zincirinde tanımlanan Oksidantalizm'in, problematiği Oryantalizm'e karşı oluşa göre belirlenmiş bir yeni bilim kurmakla ilgisi elbette yoktur. Yazarların meselesi Pearl Harbour'a hava baskını düzenleyenlerin, 11 Eylül'de ikiz kuleleri vuranların inanç, duygu ve düşünce dünyalarının Batı ve modernlik düşmanı bir bilinci nasıl ürettiğini anlamaya çalışmaktır. Oksidantalizm işte bu düşmanlığın adıdır. Dolayısıyla temel konu modern Batı medeniyeti ve ona düşman olan Batılı olmayan bilinçtir. Bu bilinç, modern akademyanın araştırma yöntemleriyle analiz ediliyor, kökleri araştırılıyor ve Oksidantalizm'in tarihsel kökeni itibariyle Batı kaynaklı olduğu sonucuna ulaşıyor. Batılı olmayanların Oksidantalizm'i de bu durumda ana fikir ve temel kavramları itibariyle kesinlikle özgün olmayan, Batı Oksidantalizm'inden devşirilmiş bir tutuma indirgenmiş oluyor. Bu bağlamda sorulabilecek can alıcı sorular şunlardır: Acaba Buruma-Margalit'in Oksidantalizm'i içinde Hanefî'nin Oksidantalizm'i nereye oturuyor? Buruma-Margalit'in yeni bir bilim kurmaya ihtiyaç hissetmeden ulaştığı sonuçlar ile Hanefî'nin yeni bir bilim olarak Oksidantalizm'i aynı analiz yöntemlerini kullanmıyor mu? Her ikisinin de konusu (biri Avrupalı diğeri Batılı olmayan) "bilinç" değil mi? Her iki Oksidantalizm arasındaki benzerlik ve farklar nedir? Hanefî açısından denilebilir ki aslında Buruma-Margalit'in Oksidantalizm'i tipik Oryantalist söylemin bir uzantısıdır. Buruma-Margalit açısından da Hanefî'nin Oksidantalizm'i, kökleri yine Batı'da olan modern/Batı aleyhtarı (düşmanı?) söylemin bir uzantısı olarak görülebilir. Peki, bu farklılık medeniyetlerin birbirini anlama konusunda başvurabileceği beşerî imkânların giderek azaldığı bir dünyada ne anlam ifade etmektedir?

Oksidantalizm'e dair bu iki yaklaşımı ister tamamen doğru isterse de tamamen yanlış kabul edelim bu son soru asıl soru olmaya devam edecektir. Bilim ve düşünce insanları artık akıbet fikrini Batı-Doğu kutuplaşması ekseninden çıkarıp insanlığın geleceği eksenine oturtmak ve Huntingtoncu söylemin değirmenine

su taşımaktan vazgeçmek zorundadırlar. Bu söylemin çatışma fikrine dayalı ana fikirlerini hep birlikte hatırlayalım: Sovyetler'in yıkılmasından sonra zemin kaybeden kutuplaşma ve çatışma fikrini ABD dış siyaseti için yeniden üretmek isteyen Huntington 1993'te yeni çatışmanın medeniyetler arasında vuku bulacağını ileri sürmüştü. Medeniyetler çatışması küresel siyasete egemen olacaktı. Bu medeniyetler Batı (Avrupa ve Kuzey Amerika), Konfüçyüsçü, Japon, İslâm, Hindu, Slav-Ortodoks, Latin Amerika ve belki Afrika. Bu medeniyetler arası farklar ideoloji ve politik rejim farklarından daha temelliydi Huntington'a göre. Komünistler demokrat, fakirler zengin olabilirdi ama Ruslar kesinlikle Estonyalı, Azeriler kesinlikle Ermeni olamazlardı. Nitekim tarihin en şiddetli çatışmaları da medeniyetler çatışmasıydı. Günümüzde Batı, gücünün zirvesindeydi fakat Batılı olmayanlar dünyayı yine Batılı olmayan yollarla şekillendirmek üzere gerekli arzu ve kaynaklara sahipti. Kültürün kadife perdesi, ideolojinin demir perdesiyle yer değiştirmişti. Batı kendisini Çin'in önderlik ettiği bir Doğu ekonomik bloğu karşısında bulmuştu. Körfez savaşı Bush'un iddia ettiği gibi Irak'a karşı dünyanın değil, İslâm'a karşı Batı'nın savaşıydı. Eğer bir dünya savaşı daha olacaksa bu, medeniyetler savaşı olacaktı. Batı kültürünün dünyanın öteki kesimlerine olan etkisi yüzeyseldi. Daha temel düzeyde Batılı kavramlar öteki medeniyetlerde olanlardan esas itibarıyla farklıydı. Bireysellik, Liberalizm, anayasacılık, insan hakları, eşitlik, özgürlük, hukuk devleti, demokrasi, serbest piyasa, kilise-devlet ayırımı öteki medeniyetlerde yeteri kadar titreşime yol açmamıştı. Evrensel bir medeniyet olduğu tezi Batılı bir fikirdir ve Asya toplumlarının Partikülerizm'i için hiç de anlamlı değildir. Asyalılar, aralarındaki farklılara rağmen Batılı çıkarlar, değerler ve iktidar karşısında bir Konfüçyüsçü-Müslüman ittifakı içine gireceklerdir. Batı kendi medeniyetleri içinde daha çok işbirliği ve bütünlük içine girerek, Konfüçyüsçü-Müslüman devletlerin askerî gücünü sınırlayarak bu tehdidi göğüslemelidir.

Anlaşılan mutlak bir çatışma fikrine dayalı bilimsel ve düşünsel etkinlik insanlığın geleceğine hizmet etmeyecektir. Müslümanlara gelince onlar "insanlar içinden çıkarılmış" ve kendi yollarında insanlığın kurtuluşu için, yeryüzünde barış için yürüyen erdemli insanlar olarak Huntington'cu bir kavramsallaştırmayı içlerine sindiriyor olamazlar. Aslında böyle bir çatışma mantığının benimsenmesi, çatışma fikri Oryantalizm'in özünde var olduğu için onunla zımnen uzlaşmak anlamına gelir. Hanefî'nin bilimsel ve düşünsel projesinin taşıdığı entelektüel imkânları teslim etmekle birlikte bu yöndeki kaygılarımı da dile getirmek isterim: Her şeyden önce bir oksidantalist kendisini oryantalizme karşı konumlandığı için oryantalistlere zımnen "oyunu sizin kurallarınızla oynamaya hazırım" demiş olmaktadır. Ayrıca Oksidantalizm teriminin özellikle 11 Eylül'den sonra Batı kamuoyunda doğurduğu tedirginlik onların oryantalist perspektiflerini aşma konusundaki şanslarını da iyice azaltacaktır. Oksidantalizm çatışma fikrini esas aldığı her durumda Batılı entelejiyansiya ile tartışmayı (aslında tanışmayı) da reddetmek eğiliminde olacaktır. Tıpkı Oryantalizm gibi monolojik bir okumayla Batı'yı "tanımlama" çabası içine girilecek ve tanıma/tanışma imkânları peşinen

bertaraf edilmiş olacaktır. Oryantalizm'in telkin ettiği bu monolojizmden kurtularak diyalojik tutumlara yönelmek entelektüel sorumluluk gereğidir. Doğru tutum, ne ilkesiz çatışma ne de ilkesiz uzlaşmadır. Yeryüzünün bütün medeniyetleri İslâm'da vurgulanan evrensel ve barışçı "te'âruf" ilkesini esas alıp kendileri olarak, kendileri kalarak, kendilerini gerçekleştirmenin yolunu bulmak zorundadır. Bunları söylemek gerçekçilikten uzak, çocuksu ve romantik bir evrensel barış sloganı atmak anlamına gelmez. Elbette çatışma arzu edilmez ve elbette çatışma durumunda bütün Benlik'lerin kendini savunma ve geliştirme hakkı meşrudur. Ancak çatışma fikri bütün tarihi, şimdiki ve geleceği açıklayan bir ilke olarak konamaz. Aksi durumda "salâh" yerine "fesâd"ın şartlarını besleyen salt tepkisel söylemler egemen olur. Oksidantalizm'i, adının çağrıştırdığı üzere, Oryantalizm'in bir rövanşı olarak görmek, böylece Batı emperyalizmine hizmet aracı olarak geliştirildiği söylenen Oryantalizm'e karşı bir anti-emperyalist bilim metodolojisi geliştirmeye çalışmak, ilk bakışta haklı bir tepkinin ifadesi olarak meşru gibi görünüyor. Ancak bu tutumun özündeki tepkisellik bizzat Oryantalizm için eleştiri konusu yapılan ideolojik gayeyi onaylamak anlamına gelmeyecek midir? Ayrıca bu tepkisel tutumla İslâm medeniyeti Oryantalizm'in toptancı Doğu tanımını içine sokulmuş olmuyor mu? Bu, İslâm medeniyetinin ilkeleri ve gerçekleriyle ne ölçüde örtüşmektedir? Koşullandırılmış bir refleksin bilimsel araştırmanın doğasıyla ilgisini kurmak bilim kavramının sınırlarını epeyce zorlamak anlamına gelecektir. Üstelik bu tepkisel tutum, içinde yaşanan tarihsel koşulların doğru değerlendirilmemesinden kaynaklanan bir tarihdışılığı (anakronizm) da besleyebilir. Açıkçası hepimiz modernliğin ürettiği süreçlerin içindeyiz ve Oksidantalizm bu süreçlerin "Batılı" vasfını öne çıkarmakta ve fakat onların dışına nasıl çıkacağımızı bize öğretmemektedir. Bu yaklaşım içinde kuyuya düşeni almak için kuyuya inmek zorundayız ve kuyudan tekrar nasıl çıkacağımızı bilmiyoruz. Eğer Oksidantalizm benlik bilincini yeniden üretmek üzere bir "De-Westernizasyon" hareketi olma iddiasında ise bunun alternatif bir "Westernizasyon" olmadığından emin olmak zorundadır. Oysa mevcut yaklaşımıyla Oksidantalizm Müslüman entelektüeli, süreci yönlendirmek yerine, sürecin bir parçası kılmayı, Oryantalizm'in mantığını aşmak adına zımnen onun mantığını paylaşmayı önermektedir. Bir taraftan Oryantalizm'in "öteki"ni tanımlarken içine düştüğü metodolojik skandalı eleştirmek öte yandan Oksidantalizm'i bu ötekinin bilimi olarak tanımlamak, tezi belli olmadığı gibi yüksek bir sentez iddiası da olmayan bir tez-antitez diyalektiğini besleyecektir. Bundan daha önemli olarak Batı'ya bu türlü yaklaşım, tıpkı küreselleşme karşıtlarının yerelliği kendi içine kapanmış bir kültür sistemi olarak tanımlamalarında olduğu gibi ne küreselleşme karşısında proaktif tutum belirlemeyi ne de yerli kültür ve medeniyetin kendi dışına yönelik iç imkânlarını doğru değerlendirmeyi mümkün kılacaktır. Oksidantalizm'in hareket noktası yaptığı benlik bilinci kavramı, eğer bu içine kapanıklığın getireceği ve gerektireceği şekilde, kendisini öteki kültürler karşısında test etmek ve öz kimliğini yitirmeden ve hatta onu tarih sahnesinde daha iddialı pozisyonlara taşımak üzere öteki kültürlerin birikimlerini tevarüs etmek imkânları

nı ortadan kaldırıyorsa varacağı yer narsizmdir. Bu ise yeniden var olmak konusundaki iddiayı peşinen yitirmiş olmak anlamına gelecektir. Müslüman dünya, Sezai Karakoç'un deyimiyle önce kendi ruhunu, sonra İslâm'ın evrensel değerlerini ve nihayet insanlığı diriltmek görevindedir. Çünkü hem Müslüman ruhu hem İslâm'ın yeryüzündeki hayatıyeti ve hem de insanlık kriz içindedir ve kriz kelimesinin kritik kelimesiyle olan etimolojik ortaklığının çağrıştırdığı şekilde, Müslüman düşünce ve bilim insanı hem kendisini hem diniyle münasebetini ve hem de insanlığın bugünkü durumundan büyük ölçüde sorumlu olan modern Batı'yı kritik etmek zorunda olduğunu unutmamalıdır. Ancak bu kritik ne Benliği ve ne de "Öteki"ni imhaya yol açacak bir tahripkârlığa dönüşmeyecektir. Çünkü maksat imha değil, diriliştir. Müslüman'ın kendisine yönelteceği kritik ödevi, Batı medeniyetine yönelteceği kritik hakkıyla bir bütündür ve özellikle Batı'da geliştirilen Oksidantalizm'i tehdit olarak tanımlayan söylemler Müslüman'ı ne bu ödevden ne de bu haktan mahrum etmek anlamına gelmemelidir. Aksine bu, aynı kritiği Batı'ya da önermek anlamına gelmektedir. Batı entelijansiyası da "kendi" iç çelişkileriyle ilgili olarak muhasebesini sürdürürken "öteki"yle ilgili perspektif ve tutumlarını yeniden derin bir kritiğe tabi tutmak ödevini yürekten içselleştirmektedir. Sonuç olarak insanlığın geldiği bu noktada Batı ve İslâm dünyasının yaşayacağı bu entelektüel kritik etme süreçleri köprüleri atmaya değil köprüler kurmaya yönelik olmak durumundadır. Ancak Oksidantalizm'in her iki tarafta yol açacağı mevzilenme eğilimleri söz konusu kritik etme imkânlarını hayata geçirecek midir, bundan emin değiliz.